

## ČETNIČKI POKRET DRAŽE MIHAILOVIĆA

### Uvodne napomene

Od devedesetih godina XX stoljeća sve više se, uglavnom, iz političkih i ideoloških razloga, pojavljuje teza o četničkom pokretu Draže Mihailovića “**kao nacionalno-patriotskom pokretu**”. Tu su tezu prihvatale političke opcije izrasle na osnovama tog pokreta, kao i dio srpske naučne, stručne i vodeće političke javnosti. Političke opcije izrasle na osnovama tog i drugih kolaboracionističkih pokreta nastoje svim sredstvima da stvore konfuziju, posebno kod mlađih generacija, o tome ko je bio kolaboracionista sa okupatorima, a ko je stvarno vodio borbu protiv okupatora i bio na strani Antifašističke koalicije. Pojedine političke opcije, osjećajući **izdaju** kao moralni i politički teret svoga postojanja, učinjenu u Drugom svjetskom ratu, istu opravdavaju i pokušavaju pomirenje ratujućih snaga i time je izbrišu iz svijesti ljudi.

Historijska je istina, zasnovana na brojnoj dokumentacionoj građi, uglavnom, dokumentima četničke provenijencije, da je četnički pokret Draže Mihailovića bio fašistički, kolaboracionističkog, izdajničkog i zločinačnog genocidnog karaktera. Međutim, bez obzira na tu dokumentaciju i obimnu literaturu mnoga se pitanja svjesno zaobilaze, dosta se uprošteno objašnjavaju, sa neizbježnim političkim kvalifikacijama, itd, pri čemu se svjesno falsifikuju historijske činjenice. U skladu sa takvim nastojanjima u Srbiji su zakonskim mjerama (u decembru 2004.) izjednačeni fašisti sa antifašistima - četnici i partizani, čime je ponovo došla do izražaja obmana domaće i svjetske javnosti i izdaja svoga naroda, na čijim je pozicijama bio i ostao četnički pokret Draže Mihailovića.

Brojne političke opcije svoje mjesto u političkom životu traže u osporavanju i negiranju Narodnooslobodilačkog rata 1941.-1945. i poslijeratnog socijalističkog razvoja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. S tim u vezi, određene političke stranke i neke druge političke opcije da bi odbranile političke i ideološke osnove postojanja, svoju aktivnost usmjeravaju na revalorizaciju kolaboracije, bilo pojedinaca ili pokreta, od kojih četnički pokret Draže Mihailovića ima posebno mjesto. Ukupna aktivnost je usmjerena **na kvalifikacije tog pokreta kao antifašističkog i osporavanju njegove saradnje sa**

**okupatorima** (politička saradnja i vojna sadejstva sa okupatorskim snagama) i kolaboracionističkim snagama na području Jugoslavije (saradnja sa Vladom i vojnim formacijama generala Milana Nedića, sa Zborom Dimitrija Ljotića i dobrovoljačkim vojnim formacijama, sa Antom Pavelićem i vojnim formacijama NDH - ustaše i domobrani, zatim sa generalom Rupnikom i Belom gardom, te drugima).

U ostvarivanju tog cilja vrše se mnogi historijski falsifikati, iznose se neistine o događajima, osporavaju dokumenti i tumače događaji bez ikakvog oslonca na arhivsku građu. U ime “objektivne” nauke iznose se takve tvrdnje, neistine i netačnosti koje ukupno pitanje čine degutantnim za bilo kakvu objektivnu naučnu raspravu i ocjenu. Interes tekuće politike tih političkih opcija dovodi da se historijski događaji i odnosi proizvoljno tumače, a “historijske istine” plasiraju bez naučne i moralne odgovornosti, ne vodeći računa o stvarnoj istini.

Polazeći od navedenih činjenica, mi ćemo danas, uvjeren sam, voditi objektivnu raspravu, kako bi omogućili uvid u ukupnost ovog pokreta. S tim u vezi, napominjem da je ovo moje uvodno izlaganje zasnovano na relevantnim dokumentima i literaturi, uključujući i moja vlastita istraživanja.\*

O četničkom pokretu Draže Mihailovića napisani su brojni radovi (literatura sadrži preko hiljadu bibliografskih jedinica). Objavljena su brojna istraživanja, na osnovu kojih je i zasnovano ovo moje izlaganje. Imajući u vidu obimnu literaturu i raspoloživu dokumentaciju, o ovom pokretu nema nepoznanica. U pitanju je način korištenja dokumenata i spremnost da se sagleda i prihvati istina.

## 1. Politički program i ciljevi četničkog pokreta Draže Mihailovića

Historijskoj nauci su poznati politički program i ciljevi četničkog pokreta Draže Mihailovića. Glavni politički ciljevi četničkog pokreta formulirani su u nekoliko osnovnih programskih dokumenata. Polazna tačka u njima je ideja vodilja o “*Velikoj i homogenoj Srbiji*”, koja se temeljila na shvatanju da Srbi trebaju biti vodeća nacija na Balkanu. U tom

---

\* Među tim radovima posebno izdvajamo samo zbornike dokumenata: **IZDAJNIK I RATNI ZLOČINAC DRAŽA MIHAILOVIĆ PRED SUDOM**, Stenografske beleške i dokumenta sa suđenja Dragoljubu - Draži Mihailoviću, Beograd 1946; V. Dedijer - A. Miletić, **GENOCID NAD MUSLIMANIMA 1941.-1945.**, Zbornik dokumenata i svjedočenja, Sarajevo 1990; S. Čekić, **GENOCID NAD BOŠNJACIMA U DRUGOM SVJETSKOM RATU**, Dokumenti, Sarajevo 1996; Z. Dizdarević - M. Sobolevski, **PREŠUĆIVANI ČETNIČKI ZLOČINI U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1941.-1945**, Zagreb 1999; M. Zečević, **DOKUMENTI SA SUĐENJA RAVNOGORSKOM POKRETU**, 10. juni - 15. juli 1946., knj. 1-4, Beograd 2001.

cilju je, radi formiranja takve države i okupljanja svih Srba u jednoj državi zbog “*spasavanja srpstva*”, rat zagovaran kao nužnost.

U cilju ostvarivanja homogene srpske državne zajednice, četnički planovi su predviđali integralno *čišćenje* Sandžaka, Kosova i Bosne i Hercegovine od muslimana i Hrvata. Smatralo se da se moraju udarati “kočići” oko srpskih zemalja i na taj način izbjeći 1918. godinu. “Razgraničenje” je moralo biti izvedeno za vrijeme rata.

Jedan od elemenata programa i ciljeva četničkog pokreta Draže Mihailovića sastojao se u likvidaciji određenih nacionalnih, etničkih i vjerskih grupa kao takvih. Po tom programu za muslimane nije bilo mjesta u etnički čistoj “Velikoj Srbiji”. Svi četnički programski dokumenti su isticali potpuno fizičko istrebljenje muslimana.

U dokumentima vodećih ideologa četničkog pokreta Draže Mihailovića, kao i u njegovim ličnim dokumentima, otvoreno se govori o genocidnoj namjeri za istrebljenje muslimana i, s tim u vezi, o “čišćenju” teritorija od muslimana - fizičkim uništenjem i/ili protjerivanjem na druge teritorije (Albaniju i/ili Tursku) koje ne spadaju u domenu Velike Srbije.

Ideološku osnovu velikosrpskog Četničkog pokreta Draže Mihailovića formulisao je Srpski kulturni klub, koji je bio koordinator ukupne velikosrpske ideologije i politike uoči i u toku Drugog svjetskog rata (čiji je nosilac bio profesor Slobodan Jovanović, potpredsjednik, pa predsjednik Izbjegličke vlade), koji je objedinjavao poglede i interese Vlade, Krune i aktuelne srpske politike. Na koncepcijama Srpskog kulturnog kluba jedino je bilo i moguće pristupanje Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu 25. marta 1941.

U prvom četničkom programskom dokumentu Dr. Stevana Moljevića, ustvari Srpskog kulturnog kluba, jednog od vodećih četničkih ideologa, od 30. juna 1941., pod nazivom *Homogena Srbija* ili *Homogena srpska država*, u kome se govori o granicama, odnosu prema ostalim jugoslovenskim i balkanskim državama, društvenom uređenju i spoljnoj politici “Velike Srbije” u obnovljenoj Jugoslaviji poslije Drugog svjetskog rata, navodi se, između ostalog, kako se Srbima nameće “**prva i osnovna dužnost da stvore i organizuju homogenu Srbiju koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive**”. Pri tome su razrađene i granice velikosrpske teritorijalne osvajačke aspiracije - “Velike Srbije”, koje “**moraju da uhvate celo etničko područje na kome Srbi žive sa slobodnim izlazima na more za sve srpske oblasti koje su na domak mora**”.

Moljevićev projekt je predviđao i masovno protjerivanje nersrpskog stanovništva iz raznih područja, kao i razmjenu stanovništva. Naime, da bi Velika Srbija postala **homogena**, tj. naseljena samo (i jedino) Srbima, Moljević je “pružio” mogućnost “**preseljavanja i**

**izmene žiteljstva, naročito Hrvata sa srpskog i Srba sa hrvatskog područja ...**”, što je u suštini riječ o projektu fašističkog i genocidnog karaktera.

Polazeći od stavova da “Velika Srbija” treba da “**obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive**”, uključujući izlaz na more “**za sve srpske oblasti koje su nadomak mora**”, te da svi Srbi treba da žive u jednoj etnički čistoj državi, očigledno je riječ o fašističkom projektu genocidnog karaktera. Sastavni dio tog projekta je i plan o uništenju muslimana i “svega što nije srpsko”. Takvu politiku je u ljeto 1941. formulisao i Beogradski politički odbor Draže Mihailovića (*Beogradski četnički komitet*), koji se zalagao, prije svega - nasilnim metodama, za istrebljenje nesrpskog stanovništva, posebno muslimana, s područja zamišljene “Velike Srbije”.

U *Programu* četničkog pokreta Draže Mihailovića (u zaključcima *Beogradskog četničkog komiteta*), koga je u septembru 1941. iznio iz zemlje i kasnije predao Izbjegličkoj vladi Dr. Miloš Sekulić, glavni zadatak četničkog pokreta je sadržan u ovoj formulaciji: **“Ideal je jaka i homogena srpska državna jedinica politički i ekonomski sposobna za život”**. Stoga se trebalo **pripremati** kako bi **“u danima sloma mogli izvršiti ove akcije:**

- a) **da kazni sve one koji su na zločinački način služili neprijatelju i koji su svesno radili na istrebljenju srpskog naroda;**
- b) **omediti ‘defakto’ srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj;**
- v) **posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjenje svežim srpskim elementom” ...”**

Ideja o genocidu nad muslimanima javila se, ne samo u rukovodstvu pokreta Draže Mihailovića u Jugoslaviji, nego, također, i u emigraciji, u Kraljevskoj jugoslovenskoj vladi, **“naročito među vodećim ljudima srpske nacionalnosti u kraljevskoj jugoslovenskoj vladi”**, čiji je potpredsjednik, te predsjednik, bio Slobodan Jovanović, osnivač i predsjednik Srpskog kulturnog kluba. Većina članova rukovodstva Srpskog kulturnog kluba se poslije kapitulacije Italije, okupila u Londonu.

Četnički genocidni program je krajem 1941. dobio potpunije konture u ličnoj *Instrukciji* Draže Mihailovića od 20. decembra 1941, koju je dostavio četničkim komandantima u Crnoj Gori, majoru Đorđu Lašiću i kapetanu Pavlu Đurišiću, a proslijeđenu i četničkim komandantima u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. U tom dokumentu programskog karaktera decidno su definisani ciljevi četničkih odreda:

**“1) Borba za slobodu cjelokupnog našeg naroda pod skiptrom Njegovog Veličanstva Kralja Petra II;**

2) Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju etnički čistu u granicama Srbije - Crne Gore - Bosne i Hercegovine - Srema - Banata i Bačke ...;

4) Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata;

5) Stvoriti neposredne - zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i Srbije i Slovenačke, čišćenjem Sandžaka od muslimanskog žvlja i Bosne od muslimanskog i hrvatskog žvlja ...”;

6) “... Očistiti Pešter od muslimanskog i Arnautskog žvlja”, kao i Metohiju “od Arnauta”;

“8) U krajevima očišćenim od narodnih manjina i nenacionalnih elemenata izvršiti naseljavanje Crnogorcima (u obzir dolaze siromašne nacionalne ispravne i poštene porodice”) i dr.

Očigledno je, pored formiranja etnički čiste jedinstvene države srpskog naroda (Velike Srbije), riječ o genocidnoj *namjeri (mens rea)*, subjektivnom (ili mentalnom, psihičkom) elementu genocida, za istrebljenje, uglavnom, muslimana (različitog nacionalnog i etničkog porijekla).

## 2. Narodnooslobodilači pokret i četnički pokret

Na političkoj i vojnoj sceni okupirane i raskomadane Kraljevine Jugoslavije na početku ustanka 1941. oformljene su dvije sukobljene formacije. U jednoj je bio pokret koji je vodio borbu protiv okupatora za oslobođenje zemlje, a na drugoj okupatori i sve snage kolaboracije, uključujući i četnički pokret Draže Mihailovića.

**Narodnooslobodilački pokret** Jugoslavije oslanjao se na nacionalnu svijest i tradicionalno slobodarsko osjećanje narodâ koji su bili nepomirljivi prema okupatorima zemlje. Njegova platforma izgrađena tridesetih i formulisana početkom četrdesetih godina XX stoljeća, zajedničku državu Jugoslaviju smatrala je zadatom, a njen opstanak uslovljenim pretvaranjem u zajednicu ravnopravnih naroda i narodnosti. Narodnooslobodilački pokret je bio nastavak narodnog raspoloženja i otpora proisteklog iz dvadesetsedmomartovskih demonstracija kada je narod ustao protiv pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu. Taj pokret je vodila Komunistička partija Jugoslavije koja je nastala i izrasla iz sukoba sa političkim sistemom i režimom Kraljevine Jugoslavije. Kroz njega se izražavalo nezadovoljstvo koje su široki slojevi stanovništva imali prema političkom, ekonomskom, socijalnom i društvenom sistemu Kraljevine Jugoslavije. Od svih političkih partija Kraljevine jedino Komunistička

partija Jugoslavije (zabranjena od 1920.) nije priznala ni okupaciju niti komadanje Jugoslavije. Ona je nakon kapitulacije zemlje izvela političke, vojne i organizacione pripreme za dizanje oružanog ustanka i pozvala građane da se pripremaju za oružanu borbu protiv okupatora.

Komunistička partija Jugoslavije je bila sastavljena od iskusnih političara, profesionalnih revolucionara, disciplinovanih i ideološki odanih Pokretu. Iskusni u ilegalnoj aktivnosti, proganjani surovo od jugoslovenske i brojnih policija drugih zemalja, obučeni za sve oblike djelovanja, njeni članovi su predstavljali političku snagu koja je bila sposobna da digne ustanak i da u najkraćem vremenu organizuje oružanu borbu. Brojni pripadnici Komunističke partije imali su veliko ratno iskustvo sa bojišta Španskog građanskog rata. I Partiju i Narodnooslobodilački pokret predvodio je prekaljeni borac Josip Broz Tito, čiji su imidž vođe i harizma državnika i danas prisutni. Komunistička partija Jugoslavije je bila politička snaga čiji su članovi bili spremni na žrtvovanje i bespogovorno izvršavanje svih zadataka koje im je Partija postavila.

**Četnički pokret** koji je predvodio pukovnik Draža Mihailović po svojoj vokaciji bio je izraz buržuaskog, omraženog, profašističkog režima Kraljevine Jugoslavije, nosio je njegova spoljna obilježja i bio eksponent političkih, ekonomskih i društvenih snaga koje su se borile da sačuvaju stečene pozicije, režim i izgubljeni društveni uticaj. Ideološku osnovu tog velikosrpskog pokreta formulisao je **Srpski kulturni klub**, oformljen 1937, čiji je nosilac bio profesor Slobodan Jovanović, potpredsjednik, pa predsjednik Izbjegličke vlade, i koji je objedinjavao poglede i interese Krune, Vojske i aktuelne srpske politike. Na koncepcijama Srpskog kulturnog kluba jedino je bilo i moguće pristupanje Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu 25. marta 1941.

Ekonomske i političke pozicije vodećih zapadnih država u Jugoslaviji nalagale su održavanje i obnavljanje političkog, ekonomskog i društvenog sistema Kraljevine. Vlada u izbjeglištvu bez uticaja u zemlji bila je, uglavnom, eksponet zvanične politike Velike Britanije i kao takva svojatala i usmjeravala aktivnost pokreta, na čijem se čelu nalazio pukovnik Draža Mihailović. Kao izraz vladajućih krugova Kraljevine Jugoslavije njeni interesi i ciljevi su se podudarili sa trenutnom politikom i interesima zapadnih saveznika prema Jugoslaviji.

Koncepcijske razlike (u ideološkoj, klasnoj, socijalnoj i društvenoj dimenziji), proizašle iz društvene i političke osnove ova dva pokreta, nisu stvarale prostor za neku saradnju između njih. Za razliku od pukovnika Mihailovića, Tito je smatrao da je saradnja moguća na liniji zajedničke borbe protiv okupatora. U naporima da očuva jedinstvo naroda u

borbi protiv okupatora na platformi narodnooslobodilačke borbe vojno-političko rukovodstvo NOP-a je nastojalo da pridobije četnike za zajedničku borbu. U tom su cilju učinjeni veliki naponi i vođeni pregovori radi ostvarivanja neophodne saradnje.

Draža Mihailović je Pokret koji se borio protiv okupatora i njegovih saradnika proglasio komunističkim, a za komunistu svakog građanina koji je na bilo koji način podržavao ili pristupio Narodnooslobodilačkom pokretu. Boreći se protiv komunista zajedno sa okupatorima, četnički pokret Draže Mihailovića se borio protiv vlastitog naroda koji se digao na ustanak da bi oslobodio zemlju od okupatora. **Tako su na jednoj strani bili oni koji su se opredijelili za borbu protiv porobljivača, a na drugoj strani oni koji su bili protiv ustanka i borbe protiv okupatora.**

### 3. Karakteristike četničkog pokreta Draže Mihailovića

Za razliku od drugih kolaboracionista, četnički pokret Draže Mihailovića je bio dvostran. Neprekidno je javno njegovao političku zabludu o sebi kao pokretu antifašističke koalicije, prihvaćen od saveznika. Oni su, zbog zasluga u spašavanju jugoslovenske Kraljevine od nadiruće sovjetizacije i klasnih, socijalnih i društvenih promjena koja je ona sa sobom nosila, odnosno Oslobođilački rat, naivno vjerovali da će oni iskoristiti okupatore (Njemce i Italijane) u ostvarivanju zadataka koje su im preko Izbjegličke vlade i vojnih misija postavili saveznici ili oni prema svojoj procjeni odredili.

Četnički pokret je bio predstavnik korumpiranog režima i buržoaske klase koja je u uslovima ekonomske nerazvijenosti akumulaciju obezbjeđivala surovim sredstvima eksploatacije. Političke građanske partije koje su bile pokretačka snaga takvog sistema ili su prestale sa radom ili su se uključile u globalnu politiku koja je bila u interesu i u funkciji okupatora. Društveni sistem je zajedno sa državom kapitulirao. Četnički pokret nije mijenjao stanje stvoreno okupacijom, niti su se od njega mogle očekivati društvene i socijalne promjene jugoslovenskog sistema kojima je narod bio nezadovoljan.

**Rat koji je vođen u Jugoslaviji 1941.-1945. bio je primarno oslobodilački. Njegova narodnooslobodilačka dimenzija je početna i trajna karakteristika koja ni u jednom momentu nije dovođena u pitanje. U toj historijskoj istini se nalazila osnovna podjela i razgraničenje između svih faktora tog rata. Na jednoj strani su se nalazile snage koje su vodile borbu protiv okupatora za oslobođenje Jugoslavije, odnosno Narodnooslobodilački pokret, a na drugoj strani svi oni koji su aktivno ili pasivno bili na strani okupatora i svi zajedno otvoreno vodili borbu protiv tog pokreta I politika**

Izbjegličke vlade bila je u funkciji interesa okupatora Jugoslavije, jer je zagovarala tezu “da nije vrijeme da se vodi borba protiv okupatora”, koja je bila i glavna deviza četničkog pokreta Draže Mihailovića. Za taj pokret to vrijeme nikada nije ni došlo.

**U Jugoslaviji 1941.-1945. postojale su samo dvije ratujuće strane: na jednoj je bio Narodnooslobodilački pokret, a na drugoj svi okupatori Jugoslavije i kolaboracionisti koje je stvorio okupator ili koji su nastali u toku rata, bez obzira na njihove međusobne odnose. To je bila linija razgraničenja i mjerilo za nacionalnu izdaju. Narodnooslobodilačka vojska, a ne okupatorske snage, bila je osnovni protivnik četničkog pokreta Draže Mihailovića.**

Svi pokreti koji su sa okupatorom vodili borbu protiv Narodnooslobodilačkog pokreta pokušavaju da ospore **karakter rata** i od oslobodilačkog pretvore ga u građanski rat na prostoru Jugoslavije. **To je pokušaj snaga kolaboracije da se spase trajne historijske odgovornosti za nacionalnu izdaju i saradnju sa okupatorom.** Imajući u vidu historijske činjenice i tok oslobodilačke borbe, teza o građanskom ratu ne zaslužuje ozbiljnu polemiku. Apsurdno je govoriti o građanskom ratu u zemlji koju je držao okupator i u kojoj su se nastali kolaboracionistički pokreti svo vrijeme rata, zajedno sa okupatorima, borili protiv Pokreta čiji je glavni cilj oslobođenje zemlje od okupatora.

Četnički pokret Draže Mihailovića imao je **niz specifičnosti** koje su ga činile posebnim i mnogo složenijim u odnosu na druge kolaboracionističke pokrete, posebno ako se neke činjenice istrgnu iz njegove cjeline, prirode i sadržine. Sve do prvog novembra 1941. godine postojali su isprepletani odnosi između partizanskog i četničkog pokreta i **čak zajednička saradnja na određenim prostorima Srbije i istočne Bosne** (poznati su pregovori i susreti Tita i Draže Mihailovića o vojnoj i političkoj saradnji u vođenju ustanka). **Ta saradnja je imala za cilj razbijanje ustaničkog pokreta i to razbijanje je bio cilj Draže Mihailovića**, što je u praksi i potvrđeno, nakon što je uslijedila Mihailovićeva naredba o povlačenju četničkih jedinica sa frontova na kojima su bili zajedno sa partizanima i preuzimanju opšteg napada na partizanske snage u Srbiji. Uslijedio je još jedan sporazum (20. novembra 1941.) o zaključenju primirja koji je odmah i prekršen, tako da već krajem novembra počinje ubrzana legalizacija četničkih jedinica i zajedničke borbe sa Trećim rajhom, ljotićevcima i nedićevcima protiv partizana, odnosno Narodnooslobodilačkog pokreta. Taj kratak period iskrene saradnje pojedinih četničkih komandanata, a ne Draže Mihailovića, od koji su neki svoje odrede priključili partizanima (četnički odredi popa Vlade Zečevića i poručnika Martinovića), i u osnovi neiskrene saradnje od strane Draže Mihailovića, danas se koristi za **rehabilitovanje četničkog pokreta i njegovog pretvaranja**



**od kolaboracionističkog u antifašistički pokret.** Do perioda definitivnog razlaza Draža Mihailović je preko svojih emisara sklopio (tajni) sporazum o saradnji sa izdajnikom Milanom Nedićem o zajedničkoj borbi za ugušenje oslobodilačkog narodnog ustanka u Srbiji (5. septembra 1941.) i tajno pregovarao sa grupom njemačkih oficira, na čelu sa načelnikom Komandnog štaba njemačkog zapovjednika Srbije (11. novembra u selu Divci, 10 km od Valjeva), o čemu je prethodno obavijestio Izbjegličku vladu, a poslije poslao detaljan izvještaj o pregovorima. Završetkom čišćenja Srbije od partizanskih snaga u toku novembra i decembra 1941. **nastaje period legalne saradnje četnika sa Njemcima, nedićevcima i ljotićevcima sve do završetka rata i zajednička borba protiv partizana, odnosno Narodnooslobodilačkog pokreta.**

Januara 1942. godine Mihailović je sa formiranjem vlade Slobodana Jovanovića, predsjednika Srpskog kulturnog kluba, postavljen za ministra vojnog Vlade Kraljevine Jugoslavije, a “Jugoslovenska vojska u otadžbini” dobila je status oružane sile zvanične države Kraljevine Jugoslavije. U toku prve polovine 1942. Kraljevska vlada obrazuje “Vojsku Kraljevine Jugoslavije van otadžbine” i juna 1942. Dražu Mihailovića postavlja za načelnika štaba Vrhovne komande koja objedinjava obje vojne formacije i onu u zemlji i onu novoformiranu u inostranstvu. To postavljenje pada u vrijeme završetka Treće okupatorsko-kvislinške ofanzive protiv Narodnooslobodilačkog pokreta, koju su vodili otvoreno i zajedno Njemci, Italijani, četnici i ustaše za čije je učesće u tim borbama Izbjeglička vlada odlikovala najvišim odlikovanjima brojne četničke komandante i unaprijedila u više vojne činove, dok je oficirima vojske Kraljevine Jugoslavije koji su stupili na stranu Narodnooslobodilačkog pokreta oduzela oficirske činove.

Za Dražu Mihailovića glavni neprijatelj su bili “komunisti”, kako je on nazivao sve saradnike narodnooslobodilačkog pokreta i pripadnike jedinica Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije. Svojim komandantima izdaje naređenje, u kome je kao osnovnog neprijatelja imenovao komuniste, a ostale neprijatelje **treba iskoristiti, jer se ne može borba voditi protiv svih istovremeno**, ali paziti koliko god je moguće da **to ne bude javno**, jer narod osuđuje otvorenu saradnju sa okupatorom... **Ko bi napao Nemce direktno bi pomogao komuniste i time bi otežao situaciju naših snaga**”. Iz tih razloga naređuje **“da se prekine do mog daljeg naređenja svaka oružana akcija prema neprijateljskim snagama**”. To je u stvari koncepcija četničkog pokreta za vrijeme Narodnooslobodilačkog rata, tako da nije “stigao” da se bori protiv okupatorskih i drugih neprijateljskih snaga za vrijeme rata, osim sa partizanima, odnosno “komunistima”.

Ravnogorski, Četnički pokret su vodili oficiri Vojske Kraljevine Jugoslavije koji su, u nedovoljnoj obrazovanosti jugoslovenskog stanovništva, predstavljali najobrazovaniju strukturu u zemlji, kao i političari građanskih partija i pokreta koji su imali najviši nivo obrazovanja. Neshvatljivo je da je takva intelektualna struktura mogla da bude toliko ostrašćena i spremna da inicira i organizuje vršenje takvih zločina prema svom stanovništvu koje je podržavalo borbu protiv okupatora i narodne borbe za oslobođenje okupirane zemlje i da u program svoje aktivnosti ugradi nacionalno istrebljenje muslimanskog stanovništva u pojedinim krajevima Jugoslavije.

Osnovnu devizu četničkog pokreta Draža Mihailović je izrazio u depeši upućenoj majorima Baćoviću i Račiću avgusta 1942. godine: “**Neophodno je potrebno i vrlo važno potući komuniste da im se traga ne zna**”. Pod njima je podrazumijevao sve one koji su pomagali ili simpatizovali Narodnooslobodilački pokret. “**Pobićemo što ne valja i to odmah**” (Naredba od 9. maja 1943.); “**Sa trojkama očistiti simpatizere**” (Naredba od septembra 1943.); “**Potreban je sada veoma energičan rad na čišćenju, ne samo komunista, već i njihovih jataka**” (Naredba od novembra 1943.), što je u stvari zločin protiv civilnog stanovništva. Sadizam vršenje zločina je neshvatljiv za civilizovan svijet XX stoljeća. Metodi azijski, način izvršenja sadistički, osvetnički, potpuno neshvatljiv i neprimjeren “krivici” onih koji su htjeli slobodu i istjerivanje okupatora iz svoje zemlje.

O izričitoj naredbi da se ubijaju i simpatizeri i jataci komunista, što znači civilno stanovništvo, organizaciji preko koje je to sprovodio i načina obilježavanja lica osuđenih na ubijanje, odnosno stavljanje pod znak slova “Z”, kao i načinu identifikovanja onih koji su to vršili, Mihailović je obavijestio akademika Slobodana Jovanovića, predsjednika Izbjegličke vlade, bivšeg predsjednika Srpske akademije nauka i jednog među najvećim srpskim naučnicima, koji je bez rezerve odobravao takvu aktivnost Draže Mihailovića, svog ministra i načelnika Glavne komande Vojske Kraljevine Jugoslavije.

Za zadatke te vrste formirane su u okviru vojnih jedinica posebne formacije tzv. “**crne trojke**”, čiji je znak raspoznavanja bila djetelina sa četiri lista (kakav cinizam), i “**leteće brigade**”. To su bili egzekutivni organi. “Crne trojke” za primjenu slova “Z”, što je značilo zaklati, a “leteće brigade” za čišćenje terena od “komunista, njihovih simpatizera, jataka i drugih razornih elemenata po Pokret. Za vrhovnog vođu “crnih trojki” i prvog crnotrojkaša Draža Mihailović je postavio i proglasio sebe. U “crne trojke” birana su lica sadističkog karaktera i koja su bila pod neposrednom komandom komandanata četničke brigade. U narednjima o zadacima “letećih brigada” Draža Mihailović nije zaboravljao da im napomene. “**Izbjegavati sukob sa okupatorom**”. Od slova “Z” (zaklati) niko nije bio

pošteđen - od djeteta u kolijevci do iznemoglih staraca i starica. Mlađe žene i djevojke, posebno pripadnice NOV i POJ prvo su silovane, a onda sadistički ubijane. S tim u vezi, postavlja se pitanje - koji je to poriv, motiv i interes tjerao ljude visoke obrazovanosti i kulture, kao što je Draža Mihailović i njegovi školovani oficiri, advokat Moljević, književnik Vasić, akademik Slobodan Jovanović, socijaldemokrata dr Živko Topalović i mnogi drugi slični njima, da organizuju i primijene vršenje takvih zločina prema svom vlastitom narodu, ljudima, samo zato što su se oni borili ili pomagali borbu protiv okupatora, odnosno borili su se za svoju i slobodu svoje zemlje. Šta se nalazi u psihi čovjeka i koji su to razlozi zbog kojih savjest dozvoljava preduzimanje takvih mjera protiv ljudi uopšte? Da li je mržnja jača od svijesti čovjeka? Ova ispoljena mržnja nije lični odnos pojedinca, niti je personalna. Uostalom, Draža Mihailović je imao kćerku i sina u partizanskim jedinicama (sin mu je bio i oficir NOV i POJ).

Ispoljena mržnja prema Narodnooslobodilačkom pokretu i svima onima koji su ga pomagali najvjerojatnije je dio opšte društvene svijesti kapitalističke klase prema svima onima koji nisu pripadali njoj i ugrožavali ma na koji način njenu poziciju. Zločinačka djelatnost je umnogostručena povezivanjem lične, porodične i materijalnih odgovornosti za pomaganje i aktivno učešće u Narodnooslobodilačkom pokretu. Zbog pomaganja boraca NOV i POJ ubijane su čitave porodice, bez obzira na uzrast i paljena i pljačkana ukupna imovina. Stvoren je efikasan sistem vršenja ratnih zločina u formi "crnih trojki" i "letećih brigada" u okviru državne Vojske Kraljevine Jugoslavije, nepoznat ni jednoj vojnoj formaciji koja je predstavljala vojnu formaciju jedne države.

Svoje motive i porive učesnici kolaboracije uvijek su dizali na pijedestal najvećeg nacionalnog interesa. Kolaboracionistički pokreti za vrijeme Drugog svjetskog rata, posebno srpski i crnogorski, svoju saradnju sa okupatorima opravdavaju kao "**spašavanje naroda od biološkog uništenja, zaprećenje odmazde, genocidnih radnji okupatora**", tako da saradnju prikazuju kao lično i kolektivno žrtvovanje, a ne izdaju. Posmatrajući naše kolaboracionističke pokrete zapaža se razlika po oblicima, dometu, prostoru i rezultatima saradnje, a ne po vezanosti za okupatora. Svi su oni bili oslonac, uporište i u funkciji okupatorske vlasti u borbi protiv Narodnooslobodilačkog pokreta u cijelom periodu rata, što se odnosi i na četnički pokret Draže Mihailovića. Njemački komandant za jugoistok Maksimilijan fon Vajks svojim područnim komandantima je naredio da "**Četničke grupe koje se nalaze u borbi sa komunistima ne treba nikako ometati niti napadati, već ih podupirati u borbi**". Osnovni neprijatelj za vrijeme okupacije svih kolaboracionističkih pokreta kao i okupatora je Narodnooslobodilački pokret (partizani), tako da kolaboracija nije

BHW2559

bila slučajna, usko teritorijalna i epizodna, već osmišljena kao integralna cjelina u kojoj je svaki pokret imao svoju ulogu i konkretni zadatak.

#### 4. Uloga Izbjegličke vlade

Jedno od značajnijih pitanja za razumijevanje četničkog pokreta Draže Mihailovića je uloga Izbjegličke vlade u njenom političkom usmjeravanju tog pokreta. Koliko je ono bilo u funkciji saveznika, a koliko je bio posebni interes vlade, odnosno struktura koje je ona zastupala?

Pukovnik Mihailović, izbjegavajući zarobljeništvo sa jednim brojem oficira i podoficira (20-30 lica), povlačeći se iz Bosne sklonio se na Ravnu Goru poslije kapitulacije Vojske Kraljevine Jugoslavije, sa svojom grupom **nije ostao u zemlji organizovano, niti po zadatku Izbjegličke vlade**. Izbjeglička vlada nije imala predstavu o postojanju grupe na čelu sa pukovnikom Mihailovićem, koja se krila na prostoru Srbije, niti je o njenim namjerama nešto znala, niti imala procjene o stanju u zemlji nastalom poslije okupacije.

Bez oslonca na neku organizaciju, mala usamljena grupa oficira i podoficira krila se na Ravnoj Gori i činila pokušaje da uspostavi prostor za svoj opstanak. Bez društvenog uticaja, ograničenih materijalnih mogućnosti i nisko tretirana u savezničkim krugovima, jer se od njenog doprinosa antifašističkoj borbi nije očekivalo ništa, za Izbjegličku vladu je svaka veza sa zemljom bila poboljšanje njenog političkog položaja, a pojava snaga otpora okupatoru pod njenim uticajem značilo je za nju životno pitanje. Ona je objeručke prihvila pukovnika Mihailovića, **pokret proglasila vojskom u Otadžbini i otpočela sa glorifikacijom četničkog pokreta i njegovog doprinosa borbi protiv okupatora**, svjesno obmanjujući saveznike i savezničku javnost doprinosom tog pokreta oslobodilačkoj borbi jugoslovenskih naroda koja se sve više razbuktavala. **Sve borbe partizanskih jedinica propisuju se svjesno četničkom pokretu, a pukovnik Mihailović u kratkom vremenu dobija čin armijskog generala, ministra vojske i načelnika Vrhovne komande Vojske Kraljevine Jugoslavije.**

Nasuprot stvorenog imidža o četničkom pokretu u savezničkoj javnosti i njegovom navodno velikom doprinosu stvari saveznika, realno stanje u Jugoslaviji je bilo potpuno drugačije. **Jedinice pod komandom Draže Mihailovića sa okupatorskim i kvislinškim jedinicama u sadejstvu ili posebno vodile su neprekidnu borbu sa jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.** Osjećajući da je kredibilitet društvenog sistema koji predstavlja nepopularan kod jugoslovenskih naroda, Izbjeglička vlada je zauzela stav

koji je prihvatio četnički pokret **“da za borbu protiv okupatora još nije vreme”**. Od tog stava nije bio daleko stav da su glavni protivnici oni koji se bore protiv okupatora. Očito je riječ o duploj igri izbjegličke vlade. **Ona je, istovremeno, borbu Narodnooslobodilačkog pokreta protiv okupatora pripisivala četničkom pokretu, s jedne, a četnicima preporučivala da još nije vrijeme za borbu protiv okupatora, s druge strane.** Svojatajući rezultate borbe Narodnooslobodilačkog pokreta, Izbjeglička vlada je koristila da saveznici daju vojnu i finansijsku pomoć četničkom pokretu, koja je korištena u zajedničkoj borbi četničkih, okupacionih i drugih kvislinških snaga protiv Narodnooslobodilačke vojske, odnosno boraca koji su se borili na strani saveznika. **Za dezorijentaciju svjetske javnosti o stanju u Jugoslaviji osnovnu odgovornost je snosila Izbjeglička vlada koja je, da bi obezbjedila kakvu-takvu svoju poziciju, svjesno obmanjivala saveznike i na sve načine radila da stvarna istina ne prodre u svijet, jer je to značilo gubljenje pozicija koje je stekla stvarajući netačnu predstavu o stanju u zemlji i svom doprinosu savezničkoj stvari.** Međutim, cijela ta politička igra oko četničkog pokreta vođena je sa znanjem i pod kontrolom, prije svega, Engleza, a zatim i Sjedinjenih Američkih Država.

Najveći dio jugoslovenske emigracije, sa jugoslovenskom emigrantskom vladom i kraljem na čelu, grčevito se uhvatio za optuženog Mihailovića i njegovu organizaciju, dajući mu autoritet jedinog legalnog predstavnika u okupiranoj zemlji i pružajući mu potpunu i moralnu i političku i materijalnu pomoć, uprkos postojanja Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda u Jugoslaviji koji su jedini vodili borbu protiv okupatora.

Velika većina političara iz vođstava bivših političkih stranaka: demokratske, radikalne, zemljoradničke, socijalističke, JNS i drugih, najtješnje je saradivala sa Mihailovićem i njegovom organizacijom na liniji borbe u saradnji s okupatorom protiv Narodnooslobodilačkog ustanka naroda Jugoslavije. Krajem 1943. i početkom 1944. došlo je i do formalnog ujedinjenja vođstva svih tih stranaka, izuzev izvjesnog broja pojedinaca, i Mihailovićeve organizacije, četničke organizacije u jednu izdajničku organizaciju koja je, na četničkom kongresu u selu Ba, nazvana Jugoslovenska demokratska narodna zajednica. Da je to ujedinjenje izvršeno na liniji borbe, u saradnji sa okupatorima, protiv Narodnooslobodilačkog ustanka naroda Jugoslavije, najbolje se vidi po tome što su i 1943. i 1944. Mihailovićevi četnici otvoreno saradivali sa okupatorima. Poslije tog ujedinjenja vođstava bivših političkih partija sa Mihailovićevom organizacijom u jednu jedinstvenu organizaciju, saradnja između Mihailovićevih četnika i okupatora nastavila se i produžila se. Maček i vodeći ljudi Mačekove stranke održavali su veze sa Mihailovićem, takođe, na liniji borbe, u saradnji sa okupatorima, protiv Narodnooslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji.

## 5. Četnički pokret Draže Mihailovića i okupacione vlasti Jugoslavije

Pukovnik Mihailović se, kao antikomunista po ubjedenju, pored Izbjegličke vlade i saveznika, povezao sa Milanom Nedićem, kao svojim političkim istomišljenikom. On, **mada neiskreno, u početku ustanka prihvata saradnju sa partizanskim pokretom o zajedničkoj borbi protiv okupatora**. Ta saradnja je kratko trajala, za koje vrijeme je Draža Mihailović stupio u kontakt sa njemačkim okupacionim vlastima. Početak njemačke ofanzive na oslobođeni dio Srbije u jesen 1941. je vrijeme definitivnog raskida sa Narodnooslobodilačkim pokretom i zajednički napad sa Njemcima, Nedićevcima i Ljotićevcima na oslobođenu teritoriju Srbije.

Od tada, pa do svoje konačne propasti, **jedini i osnovni cilj četničkog pokreta Draže Mihailovića bio je uništenje Narodnooslobodilačkog pokreta kao svog jedinog protivnika**. Radi ostvarenja tog cilja četnički pokret je tražio saveznike u svim opcijama i formacijama u Jugoslaviji, od okupacionih do kolaboracionističkih. Vojničku i političku saradnju taj pokret je uspostavio sa svim okupatorima Jugoslavije i kolaboracionističkim formacijama stvorenih na njenom tlu (Bela garda u Sloveniji, ustaše u Hrvatskoj, balisti na Kosovu, zatim sa Nedićem, Pećancem i Ljotićem u Srbiji i drugima). Saradnja sa kolaboracionistima Jugoslavije je već u prvoj godini rata uspostavljena. Međutim, između njih ostala je nacionalna i vjerska tenzija, nepovjerenje i surevnjivost za sve vrijeme rata, ali bez obzira na razlike oni su imali jedinstven osnovni cilj, a to je **uništenje Narodnooslobodilačkog pokreta**. Osnovni i primarni cilj okupatora i svih kolaboracionističkih formacija, računajući i četnički pokret, bio je uništenje Narodnooslobodilačkog pokreta, mada je svaki od njih imao i svoju posebnu interesnu ciljnost.

Odnos četničkog pokreta i okupacionih vlasti Jugoslavije ima svojih specifičnosti u odnosu na druge kolaboracionističke pokrete nastalih aktivnošću okupacione vlasti i povremene oscilacije. Četnički pokret nije nastao aktivnošću okupacione vlasti već mimo i protiv nje. Veće zanimanje Njemaca za Mihailovića i njegovu organizaciju počelo je nakon što je Pećanac potpisao sporazum sa Njemcima. U posao se uključila njemačka vojno-obavještajna i kontraobavještajna služba - Abver. Ta služba je tokom ljeta 1941. privoljela više oficira iz Ravnogorskog pokreta da postanu njeni saradnici, koji su bili značajniji četnički komandanti.

Na područjima, na koja se prostirala **italijanska okupaciona vlast**, četnici su bili legalizovani i svo vrijeme snadbjevani oružjem i opremom i finansijski izdržavani od

Italijana. Funkcionisali su kao elemenat okupacionog aparata i nosili naziv Milizia volontaria anticomunista (Dobrovoljna antikomunistička milicija). Njihovi štabovi su bili stacionirani u gradovima, a vojne akcije protiv jedinica Narodnooslobodilačkog pokreta vršene su zajedničkim operacijama. Neposredan i bliski odnos između četničkog pokreta i italijanskih okupacionih vlasti ostao je nepromijenjen sve do kapitulacije Italije 9. septembra 1943. godine. Dok je sa Italijanima ovaj odnos bio konstantno dobar sa Njemcima to nije bio slučaj. Razlog dobrih odnosa sa Italijanima vjerovatno je ležao u činjenici da su Rimskim sporazumom jadranska obala i ostrva stavljena pod jurisdikciju Italije, sa čime ustaše kao saveznici i potpisnici nisu mogli da se pomire. U tom antagonizmu Italijani su u Srbima vidjeli saveznike, a ne protivnike i kao stranu koja će radije biti pod Italijanima nego pod ustaškom vlašću koja je činila nečuvena zvjerstva nad Srbima u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Težište borbe protiv Narodnooslobodilačkog pokreta u Srbiji u odnosu na druge kvislinge pao je na četnički pokret. Za izvršavanje tih zadataka četnici su dobijali vojnu (oružje i opremu) i finansijsku pomoć (neposredno ili preko Nedića), kao i slobodu djelovanja i nesmetanog kretanja na cijelom području pod njemačkom kontrolom.

Njemcima je bilo poznato mjesto boravka pukovnika Mihailovića i njegovog štaba za svo vrijeme njegovog boravka u Srbiji i Crnoj Gori. Za vrijeme njegovog boravka u Crnoj Gori imao je i neposrednu zaštitu italijanskih jedinica. Njemcima je bilo poznato da se u štabu pukovnika Mihailovića nalaze u misiji engleski i američki obavještajci, koji su, između ostalog, radili na obnavljanju agenturne mreže koju su njihove službe uspostavile prije rata u Jugoslaviji. Bila je stvorena određena pat pozicija. Tako su se **četnici, Njemci i Izbjeglička vlada**, sa potpuno različitih pozicija i ciljeva, u jednom momentu našli na istovjetnom interesu. Klasna i ideološka opredjeljenost ih je ujedinila i povezala.

Preko Nedića i Ljotića izvršena je legalizacija četničkih odreda po gradovima 1941-1942. godine, omogućeno njihovo snadbjevanje i naoružavanje koje su vršili Njemci preko Nedićevog kabineta, uspostavljena saradnja između Njemaca i četnika, pomagani četnici u borbi protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske, usklađivana vojna dejstva i druge aktivnosti.

Vremenom je četnički pokret postao ozbiljniji vojni partner okupacionih snaga, tako da je njegov uticaj unutar kvislinških formacija jačao da bi na završetku rata **Nedićeve i Ljotićeve jedinice ušle u sastav četničkih jedinica, odnosno objedinjene sve kvislinške formacije pod jedinstvenom komandom Draže Mihailovića.**

Narodni ustanak koji je počeo poslije kapitulacije Jugoslavije protiv okupatora i političke i ekonomske strukture Kraljevine Jugoslavije koja se povezala sa okupatorom i ponudila svoje usluge uz garancije koje je dobila, doveo je do bitnih promjena u sadržaju te kolaboracije. Primarno u odnosima kolaboracionističkih struktura nije bila zaštita nacionalnog srpskog interesa, već zaštita bivšeg sistema ličnih, zajedničkih i opštih interesa struktura koje su u predhodnoj državi imale vlast i bile stub društvenog uređenja, jer su one osporene i dovedene u pitanje. U takvoj situaciji saradnja sa okupatorom je bila uslov njihovog opstanka i obezbjeđivanje interesa koje su stekli i društvenog sistema koje su predstavljali. Nije u pitanju interes okupiranog srpskog naroda, već njihov, kao i opstanak društvenog sistema koji je ustanak doveo u pitanje. Na tim relacijama se može tražiti odgovor identifikovanja politike Izbjegličke vlade, kolaboracionističkih struktura i okupatorske vlasti.

## 6. Odnos saveznika prema četničkom pokretu

Pukovnik Mihailović je raznim kanalima uspostavio vezu sa Izbjegličkom vladom koja ga je prihvatila, jer je on, kao “vođa pokreta otpora” u zemlji, predstavljao spas za nju u beznačajnosti u kojoj se našla. Komunikacija između Draže Mihailovića i izbjegličke vlade već u samom početku je postala intenzivna, a u štab Draže Mihailovića dolazi engleska vojna misija i američki obavještajni oficiri. Engleska misija je ostala u četničkom štabu sve do kraja maja 1944, a SAD i dalje, skoro do samog kraja rata.

Iz pretežno političkih i ideoloških razloga Izbjeglička vlada i zapadni saveznici su u prvom dijelu rata, a i nakon njegovog završetka određeni zapadni krugovi, lansirali tezu o četničkom pokretu Draže Mihailovića “**kao nacionalno-patriotskom pokretu**”, koji se razvio na tlu Jugoslavije. Saveznici i Izbjeglička vlada su dugo slali izdašnu vojnu pomoć, a propagandna podrška pokretu u inostranstvu je bila razvijena i konstantna. **Jednovremeno je vojna i druga pomoć stizala od Izbjegličke vlade i saveznika, sa jedne, i Njemaca i Italijana**, sa druge, a obje su korištene za borbu protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, koje su se jedine borile protiv okupatora, na strani saveznika.

Imajući u vidu prisustvo vojnih misija saveznika i obavještajnih oficira, ne samo u štabu Draže Mihailovića, već i pri štabovima većih četničkih jedinica, teško je vjerovati da obavještajne službe i vodeće ličnosti savezničkih država nisu znale o saradnji četničkog pokreta sa Njemcima i Italijanima, njihovu povezanost sa kolaboracionističkim strukturama, pasivnost prema okupatoru i zajedničkoj borbi četnika sa Njemcima, Italijanima, ustašama,



Bugarima, nedićevcima, ljotićevcima i drugima protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Saradnja četnika sa Njmcima je vremenski postala opšte poznata, a sa Italijanima nije mogla biti javnija. S obzirom na to da su saveznici znali stvarno stanje u zemlji, postavlja se pitanje iz kojih razloga su prelazili preko te saradnje i u zabludi držali svoju javnost. Može se pretpostaviti da su u pitanju dugoročni interesi i ciljevi od kojih neki dobijaju svoje izraze danas. Do sada data objašnjenja su nedovoljna, a neki razlozi koji se iznose su naivni. Za pregovore koje su vodili predstavnici Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije sa Njmcima za vrijeme IV okupatorsko-kvislinške ofanzive marta 1943. godine odmah su znale sve obavještajne savezničke službe, ali navodno nisu znale za saradnju četnika sa Njmcima i Italijanima, niti za njihove zajedničke vojne operacije protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (Mihailović je preporučio svojim komandantima da optuže komuniste kod naroda za saradnju sa Njmcima poslije martovskih pregovora).

Dugoročni strateški interesi Engleske i Sjedinjenih Američkih Država prema Srbiji i Balkanu imali su osnovnu ulogu u toleranciji kolaboracije četničkog pokreta Draže Mihailovića, njegovo opremanje i naoružavanje, iako su saveznici znali da će to oružje biti upotrijebljeno u sadejstvu sa Njmcima protiv NOP-a koji se jedini borio protiv okupacionih snaga. S tim u vezi, borba za interesne sfere je bitna činjenica, jer je priroda oslobodilačke borbe Jugoslavije, bila dobro poznata, kao i njen realni rasplet. Sprječavanje realnog ruskog uticaja koji se očekivao pobjedom Oslobodilačkog pokreta bila je činjenica o kojoj su zapadni saveznici vodili računa. Engleski i francuski kapital bio je uzeo velike koncesije na području Srbije. I spasavanje kapitalističkog sistema i monarhije u Jugoslaviji imalo svog udjela u takvoj politici.

Veliki vojni doprinos Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije u borbi protiv okupatorskih vojnih snaga (broj njemačkih, italijanskih, bugarskih i mađarskih divizija na jugoslovenskom bojištu bio je veći nego na afričkom) mijenjao je odnos saveznika prema Narodnooslobodilačkom pokretu. Pragmatizam i vođenje rata preovladao je najprije kod Engleza, koji su i prvi od saveznika stupili u kontakt sa Vrhovnim štabom Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Od tada je nastalo postepeno napuštanje četničkog pokreta i sve veća pomoć (vojna i materijalna) Narodnooslobodilačkom pokretu, iako veze Engleza i Amerikanaca sa četnicima nisu nikada definitivno prekinute, čak i poslije smjenjivanja Draže Mihailovića i naredbe Kralja Petra II da se četnici stave pod komandu maršala Tita. I dogovor saveznika na Teheranskoj, posebno Moskovskoj konferenciji i po svemu sudeći stvarni dogovor "fifti-fifti" između Staljina i Čerčila o podjeli

Jugoslavije, učinio je da se pruži veća vojna, tehnička i ekonomska pomoć Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Jugoslavije.

Engleski i američki vojni predstavnici koji su bili sa Mihailovićem u štabu, gurajući Mihailovića na borbu protiv partizana, podupirali su ga na saradnju sa okupatorom, u borbi protiv ustanka naroda Jugoslavije. Nema sumnje da je postupanje tih oficira bilo izraz politike izvjesnih reakcionarnih krugova u inostranstvu, koji su htjeli dati političkom razvoju na Balkanu pravac koji bi odgovarao njihovim interesima, a ne interesima balkanskih naroda. Sasvim je jasno da Mihailović ne bi mogao tako dugo da se održi da nije dobijao moralnu, materijalnu i političku pomoć iz inostranstva. Ta pomoć olakšavala mu je prikrivanje pred narodnim masama saradnje sa okupatorom. Mihailović je naročito velike koristi imao od dolaska američkih oficira u njegov štab 1944, poslije napuštanja njegovog štaba od strane engleskih oficira, u vrijeme kada je saradnja njegovih odreda sa okupatorom i njegovim kolaboracionistima bila potpuno otvorena i očigledna. Ti američki oficiri ostali su u njegovom štabu sve do januara 1945, što mu je omogućavalo da skoro sve do potpunog raspada i uništenja njegove organizacije održava u zabludi izvjestan broj ljudi u Jugoslaviji da on ne saraduje sa okupatorom, jer se za te ljude postavljalo pitanje ovako: da Mihailović saraduje sa okupatorom ne bi američki oficiri sjedili u njegovom štabu.

## **7. Uloga Srpske pravoslavne crkve**

Uloga Srpske pravoslavne crkve za vrijeme okupacije i njen odnos prema oblicima kolaboracije još uvijek nije naučno obrađena, mada je politički kvalifikovana. Sa tezom “da je svaka vlast od boga, osim crvene”, pravoslavna crkva je, izuzev jednog dijela nižeg sveštenstva, prihvatila okupaciju. Ona se identifikovala sa svim srpskim i crnogorskim kolaboracionističkim pokretima i ta povezanost ostala je do danas.

Uticao je pravoslavna crkva na jačanje i održavanje kolaboracionističkih pokreta je bio značajna komponenta njihovog razvoja i stabilizovanja u Srbiji i Crnoj Gori. Odnos crkve prema Narodnooslobodilačkom pokretu bio je identičan sa svim kolaboracionističkim pokretima i okupatorom za sve vrijeme rata. Crkveni krugovi su sve činili da se kolaboracionistički pokreti povežu, ojačaju i sačuvaju od političke i vojne propasti. Nema poslanice ili propovjedi povodom značajnih vjerskih praznika u kojima se nije anatemisala Narodnooslobodilačka borba i njeni učesnici i pozivali vjernici da podrže napore i borbu kolaboracionističkih pokreta u Srbiji i Crnoj Gori. U sve veće vojne jedinice Draže Mihailovića, Ljotića i Nedića bili su uključeni sveštenici koji su bodrili pripadnike ovih

jedinica za borbu protiv NOV i POJ, zaklinjali ih na vjernost Kralju i Otadžbini i vodili veoma široku političku i ideološku propagandu protiv Narodnooslobodilačkog pokreta. U toj saradnji sa okupatorom isticao se crnogorski mitropolit Joanikije sa dijelom sveštenstva pod čijim uticajem se ispred jedinica NOV povlačio jedan dio stanovništva Crne Gore sa četničkim vojvodom Pavlom Đurišićem. Ovo stanovništvo je uglavnom nastradalo u teškim zimskim uslovima 1944.-1945. u Bosni ili pobijeno od ustaških jedinica u Lijeve polju 1945.

Svoj odnos prema kolaboraciji Pravoslavna crkva nije nikada promijenila. Jedno vrijeme ona nije javno manifestovala svoj odnos, ali od promjene društvenog sistema devedesetih i uvođenja političkog pluralizma ona veoma aktivno i intenzivno radi na rehabilitaciji kolaboracionističkih pokreta, posebno vodećih ličnosti iz tih pokreta. Parastosi i molestvenije posvećene Nediću, Ljotiću, Draži Mihailoviću i drugim vodećim ljudima kolaboracije, sa naglašenim političkim sadržajem, svakodnevna su pojava. U ovu aktivnost su uključeni i najviši dostojanstvenici Srpske pravoslavne crkve. Patrijarh Pavle je 10. septembra 2001. u Crkvi svetog Marka u Beogradu držao parastos četničkom vojvodi Đujiću, inače bivšem svešteniku, koji je bio jedan od najotvorenijih saradnika italijanske i njemačke okupacione vlasti. Jedinice tog četničkog vojvode vršile su veliki teror prema srpskom, hrvatskom i muslimanskom stanovništvu u Krajini, Dalmaciji i Hercegovini, o čemu postoji objavljena velika arhivska građa.

Pitanje se postavlja šta je suština nacionalnog u djelovanju Srpske pravoslavne crkve posmatrajući aktivnost crkvenih krugova i tada i danas, polazeći od činjenice da su pravoslavne crkve po vokaciji nacionalne crkve. Da li pravoslavna crkva pravi razliku između nacionalnog i klasnog. Ta identifikacija nacionalnog i klasnog, naravno kapitalističkog, dovela je do prihvatanja kolaboracionističkog pokreta od strane Srpske pravoslavne crkve i ta spona je ostala neraskidiva do danas. Opredjeljenje pravoslavne crkve prema političkim opcijama koje rehabilituju kolaboraciju je javno politički podržano, ne samo duhovno.

## **8. Genocid i drugi oblici zločina četnika Draže Mihailovića**

Četnici Draže Mihailovića su, po njegovim naređenjima i direktivama, u toku čitavog rata i okupacije izvršili brojne zločine nad narodima u svim krajevima Jugoslavije, uključujući i genocid nad Bošnjacima. Tako su, pored ostalog:

- u novembru 1941. u selu Brajićima na mjestu zvanom Drenovi Vrh četnici su strijeljali oko 500 zarobljenih partizana i njihovih pristalica;

- početkom novembra 1941. Mihailovićeve komandant Ajdačić zaklao je trinaest partizanskih simpatizera u blizini Kosjerića na mjestu zvanom Ridovi, među kojima i učiteljicu Jelenu Subić-Gmizović i Milevu Kosovac, koje su četnici prije nego što su ih zaklali silovali i unakazili usijanim gvoždem;

- 4. novembra 1941. četnici su blizu Ravne Gore ubili oko 30 partizana, koje su na prevaru zarobili, među kojima je bilo 18 djevojaka koje su bile upućene u Užice za bolničarke;

- u decembru 1941. Mihailovićeve četnici strijeljali su zajedno sa Njemcima u Čačku samo u jedan mah 80 pripadnika Narodnooslobodilačkog pokreta;

- u decembru 1941. u srezu požeškom mješoviti njemačko-četnički sud u jedan mah osudio je na smrt 12 pristalica partizana;

- **u jesen 1941. četnici su poklali oko 1.100 Bošnjaka u Kulen-Vakufu** (te četničke jedinice su u to vrijeme bile na strani ustanika u Bosni i Hercegovini);

- **u periodu od avgusta 1941. do kraja januara 1942. četnici su u jugoistočnoj Bosni ubili oko 8.000 Bošnjaka. Najmasovnija klanja su vršena na mostovima na Drini u Foči i Goraždu;**

- **Četnici su na Boričkoj visoravni 18. decembra 1941, samo u jednom danu zaklali oko 1.080 civila, od čega je utvrđen identitet, pol i starosna dob, uglavnom, za 930 žrtava: 524 djece, 223 žene (uglavno majke ubijene djece) i 183 muškarca;**

- u toku decembra 1941. i tokom cijele 1942. Mihailovićeve "leglizovani" četnici pohapsili su i predali Njemcima u raznim krajevima Srbije hiljade pristalica partizana koje su Njemci strijeljali u logirima na Banjici, Nišu, Užicu, Čačku i drugim mjestima. Pored toga, četnici su poubijali na hiljade pristalica partizana, opljačkali mnoga sela, batinali hiljade ljudi, a veliki broj žena i djevojaka iz partizanskih porodica silovali;

- prvog aprila 1942. četnici Rade Radića pobili su u Jošavki 20 ranjenih partizana, među njima i teško ranjenog narodnog heroja dr Mladena Stojanovića;

- aprila 1942. četnici Lazara Tešanovića i Rade Radića (koji su se tada bili stavili pod komandu Mihailovićeveog kapetana Račića) ubili su 70 ranjenih partizana;

- krajem aprila 1942. Spasoje Dakić, komandant Mihailovićeveog bataljona u Čelebiću, ubio je engleskog majora Terensa Atertona i njegovog radio-telegrafistu, kao i jednog engleskog narednika;

- juna 1942. Mihailovićeve četnici su u okolini Gacka (u selu Izgorima) zapalili bolnicu sa deset teških partizanskih ranjenika;

- juna 1942. Mihailovićev odred pod komandom kapetana Branimira Đukića izveo je iz zatvora u Nikšiću 25 pristalica Narodnooslobodilačkog pokreta i zajedno ih sa Italijanima streljali;

- u periodu od februara do kraja 1942. u jugoistočnoj Bosni četnici su ubili između 3.500 i 5.000 Bošnjaka. Na drinskom mostu u Foči i oko mosta, kao i na terenu oko Ustikoline i Jahorine, Mihailovići četnici pod komandom Zaharija Ostojića i Petra Baćovića avgusta 1942. zaklali su između 2.000 i 3.000 Bošnjaka, a sela popalili;

- septembra 1942. četnici Petra Baćovića su na Biokovu ubili oko 900 Hrvata, nekoliko katoličkih sveštenika odrali i 17 sela zapalili;

- oktobra 1942. četnici Petra Baćovića su u okolini Prozora zajedno sa Italijanima, ubili oko 2.500 Bošnjaka i Hrvata, među kojima je bilo žena, djece i staraca, a veliki broj sela popalili;

- u oktobru 1942. četnici Petra Baćovića su u selu Gatu, Niklice i Čišlu u Dalmaciji, zajedno sa Italijanima, ubili 100 Hrvata simpatizera Narodnooslobodilačkog pokreta;

- u jesen 1942. u Drežnici (Hercegovina) četnici iz okoline Gacka pri pohodu na Prozor zaklali su oko 100 Bošnjaka;

- decembra 1942. u selu Brajinci (Mrkajić, istočna Bosna) i okolnim selima, četnici Mihailovićevog komandanta Rajka Čelonja ubili su 160 seljaka i popalili nekoliko sela. Među pobijenim bilo je žena i djece;

- januara 1943. major Cvetić je zaklao šesnaest zarobljenih partizana u okolini Užica;

- januara 1943. pod komandom Komarčevića, Mihailovići četnici su u srezu posavskom zaklali 72 simpatizera partizana;

- januara 1943. četnici Pavla Đurišića su u srezu bijelopoljskom ubili oko 1.000 žena i djece i oko 400 muškaraca Bošnjaka;

- u februaru 1943. četnici pod komandom Zaharija Ostojića, Petra Baćovića, Pavla Đurišića, Voje Lukačevića, Vuka Kalaitovića i drugih, u srezovima pljevaljskom, čajničkom i fočanskom zaklali su oko 10.000 Bošnjaka, među njima 8.000 staraca, žena i djece i 1.200 muškaraca, te opljačkali, pa potom spalili 2.000 domova;

- u februaru 1943. četnici su na području pribojskog sreza zaklali preko 3.000 Bošnjaka;

- polovinom jula 1943. u selu Cikoti (istočna Bosna) četnici su otkrili 80 ranjenika Prve proleterske divizije, oduzeli im oružje, a sutradan doveli Njemce koji su ih poubijali, a zatim spalili;

- juna 1943. u toku Pete neprijateljske ofanzive četnici su klali partizanske ranjenike sa Sutjeske, pa su tada zaklali u selu Jeleču i Vrbnici dr Simu Miloševića i hrvatskog pjesnika Ivana Gorana Kovačića;

- jula 1943. u Bišini (Birač) četnici su otkrili ranjenike Prve i Druge proleterske brigade i izdali ih Njemcima koji su ih sve poubijali;

**- u oktobru 1943. Azbukovačka četnička brigada iz Srbije i domaći četnici su na području višegradskog i rogatičkog sreza ubili između 2.500 i 3.000 Bošnjaka;**

- decembra 1943. četnički komandant major Petrićević strijeljao je u Kolašinu 28 zarobljenih partizana i 6 seljaka pristalica partizana;

- decembra 1943. četnički komandant Živan Lazović u selu Selevcu zaklao je 15 seljaka pristalica partizana;

- decembra 1943. četnici su u okolini Bosanskog Grahova zaklali 137 zarobljenih partizana;

- decembra 1943. četnici su u selu Tičevu kod Drvara zaklali 28 zarobljenih partizana;

- decembra 1943. četnici su u Zeti (Crna Gora) zaklali 8 seljaka delegata na Prvoj antifašističkoj skupštini Crne Gore;

- decembra 1943. četnici Nikole Kalabića su u selu Kopljarima kod Arandelovca zaklali 21 seljaka;

- decembra 1943. četnici Vuka Kalaitovića strijeljali su u srezu sjeničkom 18 pristalica partizana;

- decembra 1943. četnici pod komandom potpukovnika Miodraga Paloševića i Majora Svete Trifkovića u selu Vraniću, blizu Beograda, zaklali su 73 lica, među kojima i jedno dijete od dvije godine, a drugo od tri mjeseca. Jednu od žrtava su kastrirali. Pored toga, opljačkali su seljačke domove;

- od juna 1942. do marta 1943. Mihailovićeви četnici pod komandom Pavla Đurišića osudili su na smrt i strijeljali oko 1.000 crnogorskih partizana i seljaka zbog toga što su učestvovali u oslobodilačkom ustanku u Crnoj Gori;

- 29. aprila 1944. četnički odred kapetana Živojina Lazovića, majora Svetislava Tripkovića, Nikole Kalabića, Dragutina Bojovića, Svete Bogićevića, Radovana Dokmanovića i Svete Radičevića u selu Drugovcu (okrug Beogradski) zaklali su 73 lica, među kojima i devet žena. Tom prilikom teško su zlostavljali 37 drugih lica i opljačkali, pa potom spalili 220 domova;

- aprila 1944. četnici su kod Bajine Bašte zaklali 8 simpatizera partizana;

- maja 1944. četnici Dragutina Keserovića pronašli su na Jastrepcu partizansku bolnicu i streljali 24 ranjenika i 4 bolničarke;

- maja 1944. četnici su u Semberiji otkrili partizanske bolnice i ubili oko 300 teških ranjenika;

- u ljeto 1944. četnici su u selu Balinoviću živoga pekli pred 20 ljudi Živana Đurđevića seljaka iz Balinovića, a potom njega i njegovog sina zaklali;

- avgusta 1944. Dušan Radović – Kondor, komandant Mihailovićevog zlatiborskog korpusa, zaklao je dva američka avijatičara francuskog porijekla koji su se prinudno spustili padobranima kod rijeke Lima;

- avgusta 1944. četnički odred Svete Bogičevića uhvatio je u selu Sepcima - Srbija, Savu Sremčevića, Konstantina Vojinovića, Iliju Radojevića i Iliju Jovanovića i pošto ih je mučio da bi iznudio priznanje o saradnji sa partizanima svu četvoricu zaklao.

Pored toga, na desetine hiljada ljudi četnici su zlostavljali i batinali, a u Crnoj Gori su uveli specijalni sistem batinanja pomoću “roglje”.

Komandanti Draže Mihailovića ostavljali su spiskove pristalica partizana okupatorima i kvislinzima na osnovu kojih su ljudi bili hapšeni i strijeljani. Naročito je Beogradska četnička organizacija tijesno sarađivala sa specijalnom policijom na uništavanju pristalica partizana u Beogradu.